

Moliyaviy Institutlarda Risklarni Boshqarish

**Yangiboyev
Quvonchbek**

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti .
Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi
Moliyaviy tizimlar va inqirozlar fani*

Annotatsiya

Ushbu tezis moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish jarayonining mazmun-mohiyatini, ularning turlari va moliyaviy institutlar faoliyatiga ta'sirini tahlil qiladi. Risklarni samarali boshqarish moliyaviy barqarorlik va ishonchlilikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Tadqiqotda risklarni aniqlash, baholash va kamaytirish usullari hamda zamonaviy boshqaruv tizimlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy institutlar, risklar, risklarni boshqarish, kredit riski, likvidlik riski, moliyaviy barqarorlik.

Kirish

Moliyaviy institutlar — banklar, sug'urta kompaniyalari, investitsiya fondlari kabi tashkilotlar bo'lib, ular iqtisodiyotning moliyaviy resurslarini boshqaradi va taqsimlaydi. Ushbu institutlar faoliyati ko'plab risklar bilan bog'liq bo'lib, ularni to'g'ri aniqlash va boshqarish zarur.

Risk — bu moliyaviy yo'qotish yoki kutilmagan zarar ehtimoli bo'lib, moliyaviy institutlarning asosiy muammolaridan biridir. Risklarni boshqarish orqali ular o'z faoliyatining barqarorligini ta'minlab, mijozlar ishonchini oshiradilar.

Moliyaviy institutlarda risklar va ularning turlari

Risk tushunchasi va uning ahamiyati

Risk deganda moliyaviy institutning faoliyati davomida yuzaga keladigan kutilmagan zarar yoki yo'qotish ehtimoli tushuniladi. Riskni aniqlash va boshqarish muhimligi, chunki moliyaviy institutlarning moliyaviy barqarorligi va bozordagi obro'-e'tibori risklarni kamaytirish samaradorligiga bog'liq.

Moliyaviy institutlar faoliyatida quyidagi asosiy risk turlari mavjud:

Kredit riski — qarzdorning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarolmaslik ehtimoli.

Bozor riski — moliyaviy bozorlar narxlarining kutilmagan o'zgarishlari natijasida yuzaga keladigan zarar.

Likvidlik riski — moliyaviy institutning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish uchun yetarli naqd pul yoki aktivlarga ega bo'lmashligi.

Operatsion risk — ichki tizimlardagi xatolar, kiber hujumlar yoki inson omili natijasida yuzaga keladigan zarar.

Qonunchilik risklari — qonunchilikdagi o'zgarishlar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy va huquqiy muammolar.

.Risklarning moliyaviy institut faoliyatiga ta'siri

Har bir risk turi moliyaviy institut faoliyatining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, kredit riski yuqori bo'lsa, qarzlarning qaytarilmasligi ko'payadi va moliyaviy yo'qotishlar yuzaga keladi. Likvidlik muammolari esa tezkor to'lovlarni amalga oshirishga to'sqinlik qiladi.

Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish jarayoni

Risklarni aniqlash

Risklarni boshqarish jarayoni avvalo ularni aniqlashdan boshlanadi. Moliyaviy institutlar o'z faoliyatidagi har bir bo'lim va jarayonlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni aniqlashi zarur. Bu bosqichda ichki audit, monitoring va tahlil vositalaridan foydalaniladi.

. Risklarni baholash

Aniqlangan risklarning har birining jiddiyligi va ehtimoli baholanadi. Bu bosqichda risklarning moliyaviy yo'qotishlarga olib kelish darajasi aniqlanadi va ularning ustuvorligi belgilanadi. Risk baholash uchun statistik usullar, stsenariy tahlillari va boshqa moliyaviy modellar qo'llaniladi.

. Risklarni kamaytirish va boshqarish

Baholangan risklarga qarshi samarali choralar ko'riladi. Risklarni boshqarish usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Diversifikatsiya — sarmoyalarni turli yo'nalishlarga taqsimlash orqali xavfni kamaytirish.

Sug'urta qilish — moliyaviy zararlarni sug'urta kompaniyalari yordamida qoplash.

Zaxira fondlarini yaratish — kutilmagan zararlarni qoplash uchun mablag' ajratish.

Ichki nazorat tizimlarini kuchaytirish — operatsion xatolar va firibgarliklarni oldini olish.

Risklarni monitoring qilish va nazorat

Risklarni boshqarish doimiy jarayon bo'lib, u muntazam monitoring va nazoratni talab qiladi. Moliyaviy institutlar xavflarning o'zgarishini kuzatib borishi, yangi xavflarni aniqlashi va boshqarish strategiyalarini yangilashi kerak.

Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish usullari va zamonaviy tizimlar

Kredit riskini boshqarish

Kredit riskini boshqarishda eng muhim usul qarzidorlarni chuqur tahlil qilish, kredit chegaralarini belgilash va kredit portfelini diversifikatsiya qilishdir. Shuningdek, qarzlarni sug'urtalash va garov tizimlarini joriy etish ham samarali hisoblanadi.

Bozor riskini boshqarish

Bozor riskini boshqarish uchun moliyaviy institutlar turli moliyaviy instrumentlardan — opsiyonlar, fyucherslar, valyuta va foiz stavkalari bo'yicha xedjing

(hedging) vositalaridan foydalanadilar. Bu usullar narxlarning kutilmagan o'zgarishlariga qarshi sug'urta vazifasini bajaradi.

. Likvidlik riskini boshqarish

Likvidlik riskini kamaytirish uchun moliyaviy institutlar yetarli miqdorda likvid aktivlarni saqlaydi, shuningdek, to'lov majburiyatlarini rejalashtirilgan muddatlarda bajarishga e'tibor qaratadi. Ichki nazorat tizimlari orqali pul oqimlari doimiy monitoring qilinadi.

. Operatsion risklarni boshqarish

Operatsion risklar uchun ichki protseduralarni kuchaytirish, xodimlarni muntazam tayyorlash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish muhimdir. Kiberxavfsizlik choralari ham operatsion xavflarni kamaytirishda katta rol o'ynaydi.

. Qonunchilik va huquqiy risklarni boshqarish

Moliyaviy institutlar faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va normativ hujjatlar tez-tez yangilanib turadi. Shu sababli, qonunchilikdagi o'zgarishlarni doimiy kuzatib borish va ular asosida o'z ichki siyosat va jarayonlarini moslashtirish zarur. Bunday jarayon huquqiy risklarni kamaytirishga yordam beradi.

Misol: Yangi moliyaviy qonunlarning kuchga kirishi banklar uchun yangi talablar va hisob-kitob standartlarini belgilashi mumkin. Shu sababli, moliyaviy institutlar bu o'zgarishlarga vaqtida moslashishi lozim.

. Innovatsion texnologiyalar va risklarni boshqarish

So'nggi yillarda moliyaviy texnologiyalar (FinTech) rivojlanishi risklarni boshqarishda yangi imkoniyatlar yaratdi. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) yordamida risklarni aniqlash va bashorat qilish yanada samaraliroq bo'lmoqda.

Masalan, kredit riskini baholashda sun'iy intellekt asosidagi tizimlar mijozlarning kredit tarixini, to'lov qobiliyatini tez va aniq tahlil qiladi, natijada qarzlarning sifatini oshirishga yordam beradi.

Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarishning zamonaviy tajribalari va tavsiyalar

. Dunyo tajribasi

Yirik moliyaviy institutlar va banklar risklarni boshqarish bo'yicha xalqaro standartlarga amal qiladi. Masalan, Bazeli III kapital talablari moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun ishlab chiqilgan global standart bo'lib, unda banklarning kapital zaxiralari, likvidlik va risklarni boshqarish bo'yicha qat'iy talablar mavjud.

O'zbekiston sharoitida risklarni boshqarish

O'zbekistonda moliyaviy bozor nisbatan yangi rivojlanayotgan bo'lib, risklarni boshqarish sohasida ham sezilarli o'zgarishlar bo'lmoqda. Markaziy bank va moliyaviy institutlar yangi qonunlar va qoidalarni joriy qilish bilan birga, risklarni boshqarish tizimini takomillashtirmoqdalar.

Tavsiyalar:

Risklarni boshqarish bo'yicha xodimlarni muntazam o'qitish va malakasini oshirish.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy qilish.

Ichki nazorat va audit tizimini mustahkamlash.

Qonunchilikni takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish.

Xulosa

Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish samaradorligi ularning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, xalqaro tajribalarni o'rganish va o'zlashtirish, shuningdek, qonunchilik asoslarini mustahkamlash moliyaviy institutlarning risklarni samarali boshqarish imkoniyatlarini oshiradi.

Shu bilan birga, risklarni boshqarish jarayoni doimiy ravishda takomillashtirib borilishi lozim, chunki moliyaviy bozor sharoitlari va xavf-xatarlar tez o'zgarib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Bazel III kapital talablari bo'yicha hisobotlar, 2017.

Markaziy bankning moliyaviy institutlar faoliyati to'g'risidagi qonuni, 2020.

J. Hull, "Risk Management and Financial Institutions," 2018.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hisobotlari, 2023.

FinTech va moliyaviy innovatsiyalar bo'yicha global tahlillar, 2024.